

Alszeghy Zsolt

ADALÉK A PROTESTÁNS ISKOLADRÁMÁK XVIII. SZÁZADI TÖRTÉNETÉHEZ

A XVIII. század magyar irodalmi termésének számbavétele kapcsán került a kezembe két nyomtatvány, mind a kettőben egy-egy drámai kísérlet, amelyet a cím nem sejtethetett, s amelyek így a századvég drámáinak ismertetéseiből kimaradtak. Mind a kettő annak a kollégiumi iskoladrámának a hajtása, amelyet Bernáth Lajos szorgalmas kutatásai kezdtek feltárni, s amelyet a *Mesteremberekről* szóló komédia (Debr. Sze, 1939.), a *Komédiajáték* (ItK 1939.), a *Lapsus Protoplastae* (ItK 1905.), *Timon* (ItK 1909.), *Konok Pereskedők és Legények Intése* (Gerencsér; Adalékok, 1909.) felkutatása és közzététele mutatott teljes gazdagságában. A református kollégiumi iskoladráma típusába tartozik az alább ismertetendő két nyomtatott darab is.

Az elsőnek címe; **JÁTÉK KULTSA**, az az olyan tréfa alatt valóságot elő-adó versek, Mellyeknek játtságával, a minden esztendőben tavaszi alkalmatossággal, Szeredán és Szombaton, dél után meg-esni szokott mezei mulatságra, a nemes S. Pataki Collegiumban vers írást tanulók által ajtót nyitattott Pünköst-havának 12-ik napján 1791. Esztendőben SZABÓ JÓSEF.

Posonyban és Pesten, Nyomtattatott Patzkó Ferentz Betüivel. 1792.

Szabó József darabja tehát a cím vallomása szerint a pataki kollégium deákjainak előadásában került színre. Ajánlása Bártzay Pált és Andrást ünnepli, akikben a Concordia érzülete lakik, az az érzület, amelyet a darab magasztal, amikor Discordia ártó munkájára mutat rá. Mert; „Itt képe le-festve van Discordiának, Tőle koholt, zavart hozó praktikának,” – írja az ajánlás. A Bé-vezetés is így sóhajt;

... Ó! Emberek, a ti
Módi szokástok, ezen keseregni fogok valameddig
Rab kötelen sokakat vezet a sok féle gonoszság,
Melly felemelte fejét s bír is felső hatalommal,
Hol vagyon a szeretet? hűség, ki beszélne ki felől,
A mai Emberek-é? Kevesen vóltak vele szemben.
Vólt szeretet: nints már, helyt áll a bújá gonoszság:
Vissza vonás vagyon, a Város fala közt, az irigység
Lábra kapott: szabadon most rontya az ember az embert.
Sőt az Egek várát ostromlani kész ...
E tsuda, melly az okos lelket feketíti: az irigy
Viszsa vonás, szeretetlenség, melly sebheti szívem,
Köztünk léssen egész eleven formaba le-festve.
Éles eszek kik az Ég bölts drága remekjei vagytok,
Lássátok, de tanuljátok gyűlölni szeretni.

Darabunk tárgya; Peleus lakodalma. Három felvonásra, ahogy szerzőnk mondja; szakszra oszlik. Az első jelenésben Péleust halljuk;

Oda az Oskola vallyon mit tsinállyak?
El-tsüggedt elmémnek vallyon hol talállyak
Könnyebbülést: a sok közzül mire álllyak?
Hogy bú nélkül való napokat számlállyak ...
Minden teremtsnek vagyon egygy bálványa,
Akár Férfji légyen az, akár ki Lyánya: ...
Hogy élek, tizenkét esztendőt számlálok,
Már hát szeles ifjat társamnak talállok,

Sokszor nehéz tőllök ha hamar el-válok:
 Ha szintén semmi jót nem lelek-is nállok.
 Mint szál a sok galamb annak a házára
 Mellynek a teteje fényes, nézz tsak ára,
 Meg-látod, ha kerül a Nap éjtszakára
 Elrepül, vissza-megy régi szállására.
 Illyen állapottya épen a Házamnak,
 Sok talpal körültem fogadjam társamnak...
 Hamar meghalhatok, élek a mint lehet
 Mankón járjon, a ki másképen nem mehet
 Víg-ságot szerezzen a ki szert rá tehet
 Tegye-el, vegye-ki, a mit tsak ki-vehet.
 Illyen vígan élem sokszor világomat,
 Gyönyörűségekkel számlálom napomat,
 Mi fogja bé-lepni hólnap asztalomat
 Nints rá gondom: tsak ma vessem-le gondomat.
 Hirtelen fel-forrok, gyakran jót keresek,
 De olly hirtelenül ismét roszbá esek...
 Még az Édes Atyám véget alig ére,
 Már fia a régi jó útról el-tére
 A kétséges úton jár veszedelmére
 Ezt hányom magamnak magam a szemére.
 Mikor így van dolgom azon tusakodik
 Elmém: van-é Isten? a ki gondolkodik
 Róllunk, vagy talán így tsak tsintalankodik
 A történet azért alig állapodik.
 O! bár tsak valaki rajtam segíhetne...
 Szánnyatok-meg azért hát minden Istenek,
 Jupiter és Pallás a kikre mindenek
 A segedelemért sírva tekintenek.

Meg is kapja a választ Jupitertől;

A ki az okosok intésein nem jár
 A minden bizonynal épen mint te így jár...

Emlékezteti Pandora szelencéjére: figyelmezteti, hogy nem változik a sorsa, míg kezét nem fog az éggel. Alig távozik, a Kerítő ugyancsak lerontja az intés hatását, azt mondogatva, hogy Jupiter vizre akarja vinni tanácsaival. Pallás ugyan megdorgálja a Kerítőt, Peleust is a jó útra igazítja — mondván; „Ha hát azt kívánod asztalod víg asztal Hogy légyen, beszédem ekképpen vigasztal; A tudományt tartsad betsül, Így meg-lásd, minden meg-betsül” — De Peleus már nem hallgat reá.

A második jelenésben Kerítő azt tanácsolja Peleusnak, járjon Venus után;

... Most alkalmas vagy még szeretetre,
 Menny minden nap újabb képhez tiszteletre,
 Egygyet tzedulázz-ki a magad számára
 Ez léssen szívednek vigasztalására...

Peleus kissé ellenkezik;

Magam házasságra nem határozhatom,
 Önként tudva rabnak soha nem adhatom:

de azt is tudja, hogy „Isten oltja belénk, hogy tudjunk szeretni”.

Nincs is ellenállásra mód; Venus parancsot ad fiának, Cupidónak, lőjjön nyilat Peleus szívébe. Érzi is ez a nyilat, lángol a vére, fejet hajt;

Vagy akarom, vagy nem, már most meg kell lenni
 Kedv ellen kell nekem házasodni menni.

A Második Szakaszc elején immár panaszát halljuk; felesége hatalmaskodik rajta, küldözi mindenrová, mindig pénzt kíván tőle. De panaszt hallunk Thétis ajkáról is; férje durva, szegény is, vén is, lusta legény is: lány korában a gavallér tallérral látta el, mindenki járta a házát, — most legalább nagy lakodalmat óhajt. Peleus vakarja a fejét, de mit tegeyen; megkéri Mercuriust, hívja meg mind az isteneket. Ez hajlandó is erre, előbb azonban pálcával érinti a párt, hogy egycsségben bírjanak mindent. A jelenet végén a Múzsák is egycsséget kívánnak nekik.

A 2. jelenetben Igazság és Sirén lesik a közelendőket: Sirén azt hiszi, Fúriák jönnek, Igazság a Múzsák jöttét látja.

A 3. jelenet a Múzsák tisztelgése a pár előtt. Klió, Kalliopé, Erató dalol a hűségéről és tisztza szerelemről, ámde Peleus sajnálja, hogy Apollo hívéből Venus hívévé lett: nincs is nyugodalma. Erató biztatja, Klió azonban leckézteti;

Mért voltál te szerelmes
Még a gyermeki korban,
Úlvén oskola porban.
Hogy Venusra nevtétél
Mindjárt ostoba lettél . . .

Erató meglátja a közeledő isteneket, társait tehát elszóltja.

A 4. jelenetben megjönnek az istenek. Venus dicséri a férjet, hogy az ő szavát követte, egyben inti; „Légyen azért nállunk kedv, míg vatsorára be-állunk, Egygy szív, egygy akarat, melly diadalmat arat”. Concordia helyesli Venus szavát, ám panasza is van; őt manap nem szívesen látják, ha be is veszik, hamar kivetik: készségesen marad az új pár mellett. Junó biztatja a párt, bízzák magukat Concordiára, tartsák meg a békességet, mert ő már egy országot a békesség homává, s ezzel boldoggá tett. Pallas is erről az országról szól, abban tudományt szeretőkrc talált, és ez a szeretet gazdagságot és boldogságot hozott a népre. Mars is a szeretet és egycsség hasznát emeli ki, mire Peleus megígéri, hogy ezután szeretni fogja Istent és az embereket. Venus vet véget a beszédeknek; „Adj mindent, állj elő borsoddal, lentséddel!”

Az 5. jelenetben Discordia haragját halljuk azon, hogy őt a lakodalomra nem hívták meg: dühét a Fúria is tüzei, együtt indulnak a bosszúra.

A 6. jelenet aggodalomban mutatja Peleust; fél, hogy Discordia valami bajt hoz reájuk. Jupiter, hatalmának emlegetésével, nyugtatgatja: Apollo azt hangoztatja, hogy méltó a bűntetésre, aki megtagadja az engedelmisséget. Diana a maga gyönyörűségeiről beszél;

A szép mezőknek zöld hant az ékessége,
Fel-emelkedett fa a hegyek szépsége
El-ágazott fáknak setétes térsége.
Az el-fáradt vadász fő gyönyörűsége.

A III. szakasz az aranyalma története. Az első jelenetben Concordia és Discordia civódik, végül emez az almát dobja az istenek közé. A másodikban azok csodálják az almát, kíván-
gatják, míg Jupiter úgy nem dönt, hogy legyen a legszebbé. Erre Ceres, Vesta, Junó, Venus, Pallas versengenek, mindegyik magát hangoztatván a legszebbnek: a civódás hangjára példa Junó szava; „Javaslom, senki se tátsa fel száját!” Ceres és Vesta el is távoznak, a 3. jelenetben csak három istennő harcol, amíg Junó ki nem mondja; Jupiter ítéljen. Ám az ítélet nehezére esnék Jupiternek — ezt látjuk a 4. jelenetben. Végre is úgy bújik ki a döntés alól, hogy az Ida-hegyi pásztorhoz, Párishez küldi őket. Az 5. jelenetben Mercurius hozza magával Párist: ez csodálkozva kérdezi, mért hívták ide. Junó mondja el neki, hogy döntenie kell, egyben ígéri, ha őt választja, gazdaggá teszi. Páris kérdésére, hogy mi a szépsége, Pallas ezzel felel; „Az igaz böltsesség szépít meg engemet”: ígérete, hogy Párist bölcsé teszi. Venus büszkén vallja; „Én veretem gyöngyből a szerelmet”, s azt ígéri Párisnak, akit „királyok el nem nyerhettek, akit a Gráciák vérben hempergettek”. Páris Venusnak ítéli az almát, de elvárja ígérete teljesítését. Erre Jupiter lezárja a vitát. Végsőnek azonban Junó fenyegető szava hallik;

Menjünk, meg-fizeti sok száz ezer vére,
Akkor fog Páris is jönni az eszére!

A Bé-rekesztés a tanulságot foglalja szavakba;

A rút vissza vonás mire megy ki, belőle mi léssen
Látjátok . . .
Mink pedig a fel-tett célnak végére kerülvén
Jobb-kezet adni vagyunk készek, tik is adjatok és a
Várakozást egy ártatlan parolába köszönjük.

Amint ebből az áttekintésből látjuk, darabunk hű rokona Szatmári Paksi Sámuel, Szászi János és Ákháb István iskoladrámáinak: ebben is megvan az erkölcsi tendencia, de még erősebb a komikai hatásra törekvés. Azzal, hogy Peleust éppen iskolából kikerültnek mondja, hogy a bölcsesség hasznát emlegeti, még jobban az iskolai nézők felé fordul. A poétai osztály gyönyörködtetésére és gyakoroltatására szolgál itt is a versformák váltogatása is.

A másik nyomtatvány még kevésbé árulja el címével a benne rejtőző drámát: igaz, hogy tartalmának fontosabb része nem is ez, hanem a gazdasági rész. Csak toldaléka hozza a darabot, de egyéb verses próbákat is. Mielőtt róla szólnék, előbb címét és toldalékja verseinek jegyzékét adom.

A címe;

MÉHTOLMÁTS az az olly tudósítás a mellyel a / méh tartásnak, módgyát, / szaporítását, hasznát, / kivánnya a közjónak / elő mozdítására, / világ eleibeterjesz- / teni egy nemes / magyar méhész.

Diószegen / Nyomtatott Medgyesi Pál betűivel / 1791.

Az ELŐL-JÁRÓ BESZÉD alatt a szerző neve: Csenálossi RAVASZDY ANDRÁS, T. Nemes Bihar és több Vármegye Törvényes Táblájának hites Assessora.

Az előljárobeszéd alatt a dátum: 1788.

A TÓLDALÉK a 129. lapon kezdődik; benne:

1. Egy méhes és virágos kertnek versekbe foglalt le-írása. Ebben:

...Tolvaj az többnyire a ki Pánnal szolgál...
Szolga a kertben is melly könnyen kárt tehet
Az alatt barom is meg-meg kárba mehet...]

2. Virágos kertben levő virágok le-írása.

3. Nőé bárkája. (Benne egy leány-szépség leírása.)

4. Magános gondolkozások. (A nő és nőtlen életről, az utóbbinak javára.)

5. Anagramma. Köszöntő alagy. (A név; Baronkai Anna. Névnapi köszöntő.)

6. Fanni-való orsókat küldenek ajándékba.

7. Barátság törvénye.

8. Aeneásnak Didóval való esmeretsége. (Epikum, de benne párbeszéd is.)

9. Didó magános siralma.

[Mít tüsténkedem érette már el-készítette hajóját
El-árvahodtam mellette, bár nézné utánna siróját
Kérek maradj Aeneásom, hidjed rajtad kívül nintsen másom,
Keserves elválásom. ...]

9 Világi mulandóság.

10. Fize tragédiája.

11. Pásztori játék.

12. Pelében Diószegi Familia statutiója.

13. Mesés játék verse le-írása. Egy lelkekre gondvisező pap cántorával perel.

14. Briseisnek Ákhilleshez küldött levele.

15. Télben el-fonnyatt virág.

16. Egy búslakodó lélek.

17. Más bútszóó ének.

„Látom hallom pahaszidat, passiódat sajnálom;
Ma tres chére felejts engem, lui d'amor tsak álom;
Par plési nem szerettelek, nyilván avizirlottam;
Par necessite metresim számát szaporítottam...]

18. Férjhez ment hugától testvérbáttya bútszóó.

19. Alexandernak azaz Alak Sándornak, vagyis Párisnak Helenához küldött levele.

20. Vénus ketretzésében esett Nymfa.

21. Alvás álmodozás.

22. Kesergő szív sérelmi.

23. Oláh ária.

[„Repegye szo aflat Tenerátze kalé iszpire; In tunyerek, zuor gye Libsze Arite: ponetse pa szore lutside norile aduna: si zua Szvutsite, ku Naptye Orb frikosz preuna.” ...]

24. Elegia; Szomorú vers. (Latin.)
25. Az emberi élet hármás idejének le-írása.
26. Ultimum Vale poetae a Musis.
27. Palinodia, azaz fogadását vissza éneklés.
28. Egy ifjasszony kér hogy írjak néki verseket.

[A válaszban írja;

„A Musák serege, iffjanta koromba
Mulatság elege, vólt: s diktált soromba;
Olly magyar szózatot, kötve vagy szabadon:
Melly a szívre hatott, s erőt vett a vadon ...
Nyájaskodva szóltam tréfás mulatságban ...
... Tsak aztat vadászom, hogy tintámnak mázza
Légyen örök gyászom s nevem magyarazza” ...]

(„A poesira tartozó mesterséges verseknek formájából” néhányat még mutatni akar, de több apróságokat a nyomtatásból kihagyott, így; „A Hercules aranyalmái papirosból kivágva, hogy mind egymásba legyenek raggatva, és mindenikbe egy egy vers. Akontzius reá szedő almája reaváló írással. Parolát kérő kéz. A szem szív lefestve, egymással versekbe hogy veszekednek. Danae arany esső cseppei, rostélyos olvasással. Bús gerlitze, fetske, piramis.”)
29–31. Chronostichon. (Latin és magyar.)

32. Satyra. (Epigr. a feleségről)

Más satyra több személlyek közt.

Más satyra; Kain és Ábel.

33. Bérekesztés a vers szerző nevével.

[„Régen rejtegetett rakás remekjeim ... stb.]

Ambár a Toldalék egyéb verses darabjai is érdekes tanulságokat nyújtanak — egyrészt a Gyöngyösi-hagyomány továbbélésére, másrészt a századvég nemes emberének agglégényi gondolkodására —, itt csak a tragédiával óhajtok foglalkozni. A „Fize tragédiája” az apulejusi Amor és Psyche-mesének párbeszédese jelenetekbe szedett feldolgozása. A szereplők megformálásában egyrészt a szerző agglégényi felfogása, másrészt a komikai célzat érezhető. A darab Psychéje szomorúan panaszoja;

Senkinek se kellek, majd meg-is vénülök,
Szépségem mit használ, ha tsak itthon ülök,
Éltem iffjúságom el-hervad mint virág,
E mellett e világ szája motskol és rág.

Erigonetől is halljuk;

Nehezen szenvedte Fize utoljára
Néha néha annyin hogy udvarlására
Iffju Hertzeg s Grófok meg-nem jelentenek
Iffjanta az előtt mint hozzá mentenek ...
Tartotta királyi lak-helyét fogságnak
Tsiklandozott vére a kis-aszszonyságnak
Jókor reggel mikor fel-kült az ágyából
Járt, kélt, kikandikált háza ablakából
Alattomba nézven végig az utzákat
Ásított, álmatlan töltven éjtszakákat ...
Álmában se nyugott, tagjait mozgatta
Ajakát beszédre s tsókra igazgatta
Lámpást folyosóra gyújtatott sétálván
Le-szaladt a kertbe előttem bujkálván
Lantjának pengése s nótája szomorú
Lelkét gyötörvén a párta s jány koszorú.

Amikor a láthatatlan Cupidóval nászészakája megvolt, Fize nem tudja, ki a férje.
„Tapintásaimról jó forma legénnek, Tán mondhatom szépnek, nem is igen vénnek” — így töpreng: ámde hamar megnyugszik;

Állat vagy embernek akar mint tartassék
Állapatom csak-hogy mindég jobbítottassék...

Ámbár lenne nékem szép uram, szép férjem
Azomban értékem nints tzelom hogy érjem
Gazd-aszszonykodhatni üres kamarában
Gazd-uram nem rakat, ha éles házában
Igen henéz menni szép derék legényhez
Ifjúhoz jámborhoz azomban szegényhez...
Semmi az, egy leány akárkihez mennyen
Tsak költessen s helyazhasson fennyen
Inkább légyen legény, vak, sánta, nyomorék
Jó gazda, mint szegény, szép, bölts víz-buborék.
Nékem ugyan mind egy, úgy is csak éjjel jár
Nyugtomban ha esik egy fertály óra kár.

Fizének ez a beállítása jól egyezik írónknak a házasságról való — más verseiben vallott felfogásával: szerinte az „Inség, nyomorúság, nyűg, baj, nem boldogság, A szabad személynek holtig tartó fogság”... „Hogy is volna az jó — írja tovább — két egészből két fél Lész ha házasságban férj aszszony özvsze kél... Ki addig egész volt, fél s tsonka hogy lészen, Pedig tsonkul minden, a ki társat véssen... Jaj, jaj kín: bár nints min: kiáltoz hogy nints kin; Illyetén titkos szín alatt történt sok tsin”.

Egyben a komikumot is szolgálja ez a megvilágítás. Erre törekszik Fize két testvérének panasza férjéről, Nemesis mondja:

Névvel van csak férjem, velle csak sinlőddöm.
Teste sebes, tellyes minden undoksággal
Töltöm bús életem csak zarándoksággal.
Ha szólít, a nevem Singyola vagy Madám,
Hallatlan esetem, szívem hogy hogy adám
Egy olyan vén Trogyesz rőt-lator rókának
Éktelen fajzattya tengeri fókának...

A másik, Medea így siránkozik;

... Oh, egek, bár királyi házat
Engedtetek lakni, de belé olly vázat
Tettetek férjemnek, ki nagy-apám bátyya,
Tartozom-e ennek lenni jó barátyya?
Természete lusta, csak koldus módra élt,
Telhetetlen fősvény, engem másoktól félt.
Eb ellette raja, még sokszor elzárat...

Az igazi komikum azonban a darab hangja.

A három részből álló darab két „útonjárónak”, Gammarinak és Lukellinek párbeszédjével indul; tőlük tudjuk meg, hogy Lacedemonban él egy királylány, szépséggel tetézve, akit Venusként tisztelnek, feléje csókokat hányanak, elébe virágokat szórnak, „ennek füstölőnek temjénes oltári, énekkel hangzanak musikás soltári” a népnek. De halljuk azt is, hogy Venus megharagudott reá azért a csak őt megillető tiszteletért, „tündöklő fogait tsikorgatta hallván”. A második „megjelenésben” magát Venust szólaltatja meg, felháborodott panaszát fiának, Cupidónak előszólításával végzi: bosszút kíván;

„Ránts elő kéz-ived, lödd meg, hogy szeressen
Rettenetes rútnak párjává tétessen
Dologtalan szegény tsúfnak kunyhójában
Dajkaskodjon tartós nyomorúságban”.

Cupidó azonban — a harmadik megjelenésben — azon emésztődik, hogy a szívek nyílásából semmi haszna sincs: őt is megragadja Fize szépsége, habozik hát anyja parancsának végrehajtásában. A IV. megjelenésben Likurgus, az apa, és Juturna, az anya lép fel; boldogok, hogy két leányuk már pompás királyokhoz ment férjhez: büszkék a harmadikra, Fizére, de aggódnak, „A minapi csömör hogy betegge tette, lankadnak rózsái, fejez piros szája lepityett s elsárgult haldokló orcája”. Likurgus, aki a leány szépsége előtt a hódolatot már sokallotta, most Apollóhoz indul, hogy megtudja leánya jövőendő sorsát. Az V. megjel. Apolló szentélyében játszódik: a jóslat ez;

Valamelly nagy hegynek kősziklás halmára
 Vigyed Fizét tzifrán gyász lakadalmára.
 Éppen ne reméllyed a halandók között
 Eredendőt védnek, a lészen eszközül
 Rettentő kegyetlen zabolátlan rosznak
 Riadást okozó rút mérges gonosznak;
 Sebes repüléssel a ki mindent kerget:
 Sütős lángja, kardgya sokképen tekerget.
 Ettől Jupiter is, több istenség is fél:
 Ezt Stix setétsége rettegi, ha ki-kél.

A homályos szöveg megrázza az apát, de siet a jóslat rendelkezését teljesíteni. A VI. megjelenés elején az anya és leánya aggódó várakozását látjuk, majd Likurgus jön és értesíti őket a kétségbeejtő jóslatról: lesújtva keseregnek mindnyájan azon. Erigone és Klára, az udvari asszonyok, jajonganak: úgy látszik, az egész ház figyel, legalábbis a kertészt így riasztja el Erigone; „Mit tsinálsz, jaj, huntzfut, vén lator kurvanyád! Mit keresel, hiszen, amott a te tanyád: Előhívom mingyárt rád a poroszlokat, Elhordják ablaktól a halgatódzókat!”

A második rész Fize és Cupidó házasságának története. A szomorúságában ellankadt Fizét Cupidó láthatatlanul elragadja, a kőszikláról csodaszép tájra viszi, ahol az ébredő pompás kastélyt lát maga előtt. A láthatatlan Cupidó biztatja, lépjen a palotába, várják szolgálói, sok „fraj”: egyék és parancsoljon. A láthatatlan beszélő aggasztja a leányt, de a palotában a sok szépség és zene-ének megnyugtatja. A második megjelenés a nászéjszaka. (A darab hangját az ilyen részek mutatják; „Fize: Auh! Jaj! mennyen, mással én nem szoktam hálni. Otsmánság egy leányt ekkép megtréfálni. — Cupidó: Daj, daj, bel-bel szívem, alügy, kedves, alügy; Dajkaskodom veled minden éjtszaka úgy. Ígérem hívségem, minden segítségem, Igaz szívéségem, örökös készségem. Kegyesemmé lettél, hogy arra mehetnél, Külső formát szépet ép testre tehetted . . .”) Amikor Cupidó távozik, Fize töpreng rajta, ki is lett a setétségben szeretőjévé: de jómódja megnyugváshoz segíti, csak szüleiről szeretne hallani. A III. megjelenés ehhez segíti; két nénye, Medea és Nemesis egymást vigasztalják — az egyik annyira ellankad hogy a másik kénytelen így rendelkezni; „A Hóf-dámák kérem tartsák szemmel Néném, Ájulása eránt vagyok félelemmel”. Hallják anyjuk ajkáról Fize sorsát, siránkozva indulnak Fize megkeresésére. Cupidó „tudván az asszonyok álnok mesteriségét”, figyelmezteti Fizét; de végre is annak kérésére enged, hajlandó a két látogatót felhozni a palotába, csak azt kéri, vigyázzon a szavára Fize. A IV. megjelenés a látogatás. A két nővér azt szeretné kivenni Fizéből, hogy ki a férje, ennyi csodának az ajándékozója. Fize így felel;

Éltem párjának a Fatum rende
 Egy szép iffju legényt, kivel szívem tele
 Sokat jár, nints ithon, vadászni erdőre
 Setét estve kerül haza még későre
 E világnak szépét ha ki válogatnám
 Ékes barnás képét alig rajzolhatnám
 Tetszetős bajuszsza bársony maradványa
 Tsókjaimat úszsza édes ragadványa
 Űstőke, fürttyei szép hosszú hajának
 Űtközve egymásba vállára hajlának . . .

De unja is az érdeklődést, a szélre bízza őket, amely idehozta néneit. Azok alaposan irigykednek reá; összevetik sorsát a magukéval, Nemesis elhatározza, hogy Fizének nyakát szegi, férjét elhódítja mellőle. Az V. jelenet elején Cupidó szomorúan látja, hogy baj közeledik reájok. Inti feleségét, titkukat ne adja ki, mert akkor el kell szakadniok egymástól, pedig immár fiút vár. Fize nyugtatgatja, de újra látni kívánja nővéreit. Vonakodva teljesíti a kívánságot Cupidó. A két nővér újra a férj kiléte felől érdeklődik, mire Fize újra mesével felel. A tavezők haraggal és irigységgel beszélnek róla — (Nemesis: „Kevély lelkét, hidd el, hogy én nem sokára Kunyhóba kergetem, nem lész olly szép vára . . .”) — apjuknak pedig azt mondják; rabja egy rút állatnak. A VI. jelenet újra látogatás. Most Fizében akarják felkelteni a gyanút, hogy rút állat a férje. Felbiztatják, hogy éjjel vágja el a nyakát. Fizében meg is fogamzik a gyanú, elhatározza, hogy — amikor férje már alszik, lámpást gyújt és bicsakjával leszúrja. Amint így néneinek mond, az egybefolyik a tett elkövetésével; Cupidó szemrehányásokkal távozik. — („Tanuljatok rólla Asszonyok, Leányok, Tarkák ne legyetek s tündér szívárványok!”)

A VII. jelenetben Fize kétségbeesését látjuk, halljuk. Az Alphaeus folyóba akarja vetni magát, de a folyó kitessékeli. Pán vigasztalja, hogy „praktikás Cupidó” e bajból kifejti.

Elindul tehát Fize és Medea palotájához ér: de az szoba sem áll véle, apjához utasítja: Medea éppen a szelekre bizza magát, hogy Cupidóhoz vigyék; csakhogy azok egy szikla fenekére vetik. Nemesis is arról álmodozik, hogy magának szerzi meg Cupidót; „A Venus szerelmes fiával hogy játszom, Aj! Még szebb lészek, ha domborúbbnak látzom!”

A harmadik rész a próbák és az engesztelődés története. Fize szerelme megtisztult, nem önmagáért, hanem kedveséért aggódik; „Éltem múlva inkább, tsak hogy a Szerentse Édesemet minden bajától megmentse”. Birót, orvosló prókátort keres, és rájön, hogy ez csak az lehet, akit megbántott; Venus. Elindul tehát hozzá. A második jelenetben Venust látjuk, hattyúival a tengerre óhajt szállni. A hattyúk azonban keseregnek azon, hogy Cupidó nincs sehol. Venus vigasztalja őket; nincs zár alatt a fia, megégett a karja, sebbe fekszik. Amikor a hattyúk hangoztatják, hogy Cupidót is a szerelem égette meg, Venus nem akarja ezt elhinni, Fize nevének hallatára azonban kitör;

Átkozott Fize, kis Cupi szeretője,
Ami nagyobb, magam vagyok kerítője,
Lészek már kínokkal szive öldöklője,
Lusta! esmérője Venus tiszelője,
Légy-légy nyomorúság, kínzás szenvedője,
Letépem szépséged, latrok kergetője.
Azomban fiam is majd rámára húzom,
A bestia, huntzfut, gaz fattyút megnyúzom...

Kifakadását Ceres és Junó közeledése akasztja meg. Ceres békítgeti;

Ötsém, Cupi, talán hogy megházasodott,
Ez eránt a bajod úgy megbokrosodott?

Figyelmezteti, hogy Cupidó már nem gyermek; „Egész ember, méltán, végye el mátkáját”. Junó is készségesen ajánlja magát, de Venus nem akar fiáról hallani: csemegézni hívja inkább vendégeit. Amikor azonban Ceres a gyümölcsöket dicséri és tréfásan kérdi, nem a menyé küldte-e azokat, felforr; „A manó vinne el tsak hamar nyakamról...” A harmadik jelenetben Fize lép elének, „miként bús gerlitze társán nyögve hereg”. Bejárta a föld kerekességét, keresve kedvesét. Egy nagy épületet lát, azt hiszi, a Fátum temploma, odasiet — Ceres palotája az. Az istennő szánakozva fogadja, de Venus barátnéja lévén, továbbküldi. Árva Fize most Junó templomához igyekszik, ott akar elrejtőzni, tőle vár segítséget. Am Junó sem ad neki menedéket. Nincs más hátra; Venushoz kell mennie, magát előtte megaláznia, tőle kegyelmet kérnie: és felcsillan a reménye is, hogy talán nála Cupidót is megtalálja.

Venus is keresi menyét, meg akarja büntetni;

Tudta, hogy van anyja Cupinak s nem árva,
Titkok Venus előtt nem lehetnek zárva.
Járvány nyavalyájok most a gyermekeknek,
Jó szüleik nélkül nyöszögnek nyekeknek...

Éppen szembejön Mercurius, azt kéri meg, hozza elébe Fizét.

A negyedik jelenet már Venus hatalmában mutatja Fizét: ömlik a szemrehányás ilyenféle hangon;

... Lesütött fejed és has domborúságod
Lelkem boszszantó jel, hogy nagy anyaságod
Legjobb s kellemetes időmben ejtetted,
Lyány szolgálóm fattyad unokámmá tetted...

Aki férjhez mégyen, annak serénynek kell lennie: próbául tehát azt tűzi eléje, tisztítsa meg az egybekevert hajdenát, tatárkát, lencsét, borsót, babot, kölest és zabot. Fize kétségbeesetten látja, hogy ezt nem tudja teljesíteni: a csúszó-mászó férgeket kéri segítségre, s azok elvégzik a tisztítást. Venus tudja, hogy ez nem lehetett Fize saját munkája, darab kenyeret vet oda neki, másnap pedig kora hajnalban elküldi az aranygyapjúért. A kétségbeesett Fize bele akar ugrani a vízbe, de „lidértz vagy mi lélek” visszarántja: Cupidó szavával az Echó felel neki, Cupidó látatlanul a gyapjút is megszerzi. Venus haragját azonban ez sem oltja; elküldi a Cocytus forrásához szegény áldozatját: hogy onnan töltsse meg kristálypalackját. Fizét ebben Jupiter sasa segíti meg. Ez sem elég: Proserpinához küldi, hogy a pixisben — rósás ortzájához törülvén fenekét — szépséget hozzon neki. Fize látja, hogy a kívánság telje-

sítése lehetetlen: le akar ugrani a magas toronyból, úgy hamarabb juthat Plutó ajtajához. Egy „esméretlen lélek” azonban a toronyból visszatartja, tanácsot ad neki:

Nem meszsze, Achája tartománynak szélin
Nagy vár Lacedemon a hegyeknek élin
Igen magosan van, rá lehet találni,
Igyekezz még oda ma estvére hálni.
A barlang lyukára akadván, menny belé
A setétség szemed bár mindgyárt bétele.
Menny, siess, előre két pénzt vigyél véled,
Mézes kenyeret is, a mennyit itélled.
Jutván egy erdőben, sánta számárt látol,
Idétlen öreg mit vágott fával hátol,
Pántolódik rája, kér hogy őt segítsed,
Portékáját reá felrakni készítsed.
Arra se tarts füled, mind másfelé nézzél,
Azzal hogy több több bajt újra ne tetézzél.
Reá találsz odább Styx folyó vizére,
Révész Charon által visz a más szélére,
Oltsóért, tsak egy pénz fizetése s béri,
Ott is Charon s Plútó munka bérit kéri.
Szájadból végyed ki, kézzel hozzá ne nyúlj,
Szorgalmaztasd, hamar hajójából kibúj.
Orzátlan lelkeknek ne hallgasd kérését,
Ollyad magad, kerülj Párkák végezését.
A Plútó tornáztán három fejű ebet
Ágaskodni látztz, mehetz, nem ejt sebet.
Szelj egy darab mézes kenyeret szájába,
Szaladgy Proserpina setét szobájába.
Nyájason fog, ültet, kínál, vígan legyél,
Ne egyél, földre ülj, választ bútsut vegyél.
Érkezőn vissza a már esmért helyekre,
Eszed ne bóduljon zárlott szépségekre.”

Proserpina barátságosan fogadja, de Fize tartja magát a Lélek tanácsához, siet a pixissel. Ám kísértésbe esik; maga is szebb akar lenni, hogy férjének még jobban tessenek: kinyitja a pixist — abból a Halál ugrik ki. A földrehullott Fizét Cupidó leli meg, megrójjá kíváncsiságáért, de egyben vízzel öntözgetti Plútó mérget. Így jut Venushoz Fize. De most Cupidó Jupiter kegyét kéri: s az istenek királya Mercuriusszal gyűlést hirdet, elébük tárja Cupidó esetét, majd magát Fizét és Cupidót vizsgálja meg és lakodalmat készít. Venus még dohog, de lassan megbékél, és Junó így vet véget a haragnak;

Eredgy Fize, Cupi békélt anyátokhoz,
Engedelmes Venus légy e bárányokhoz.
Kiáltja Bachus is, Vivat! örömébe
Kellemetes egy pár a Venus ölébe.
Vígágtok, újságtok, ujjujjon ne mujjon
Világtok virágtok ki nyijjon ne hujjon
Ébreszsze éleszsze mívetek szívetek
Emészsze ijjeszsze hitelent ívetek . . .

A darab Cupidó e szavaival végződik;

Illy szóknak, van tsóknak; özönöm ösztönöm
Junóknak, más jóknak; kötsönöm, köszönöm.

Ravaszdy András darabja Apulejus meséjének elég hű feldolgozása: a mese vázát végig megőrzi, csak színezése egyéni. Minthogy egyéb verseiben is a klasszikus írók ismerőjének mutatkozik, valószínű, hogy a mesét magából Apulejusból vette. De hogy jutott a gondolatra, klasszikus történetet drámává formálni? — Azt hiszem, erre a protestáns iskoladrámának magyar hajtásai ösztönözték. Ahogy Szatmári Paksi Sámuel a *Phaedrát* és *Pandorát*, Szászi János és Akháb István *Didó* történetét iskolai színpadra vitte, Ravaszdy is próbát tett a dramatizálásban. Collégiumi emlékei is ösztönözhatték, de e protestáns iskoladrámáknak több egy-

korú kéziratban — rendszeren Póts verseivel együtt — való fennmaradása mutatja, hogy e darabok olvasmánynak is kedveltek voltak. A nem egyszer durvába hajló, vagy legalábbis nyers hang is ezeknek az iskoladramáknak példájára utal. Így, ha nem is valószínű, hogy Ravaszdy darabja iskolai előadásra került, mégis — témájával, feldolgozásmódjával, hangjával — a protestáns iskoladramák hajtása. Épp ezért igazi drámává nem lehetett: nem cselekvényt mutat, hanem csak párbeszédet hallat; erkölcsi tendencia is rejtőzik benne; elsősorban mulattatni akar. Mint ilyen nyers oldalhajtás érdemi meg figyelmünket.

Karl-Heinz B. Jügel

ELFELEJTETT MAGYAR VERSEK XVII—XVIII. SZÁZADI KÜLFÖLDI DISSZERTÁCIÓKBAN

Szabó Károly és Hellebrant Árpád a Régi Magyar Könyvtár III. kötetében csaknem 1400 költőt sorol fel, akik részint lakodalmakra, temetésekre s a napi élet más eseményeire írták verseiket, részint üdvözlő sorokkal tisztelték meg egyetemi disszertációjukat eredményesen megvédő barátaikat. Van verselő, akitől ötvennél több alkalmi darabot ismerünk, de magyar nyelvű kevés akad a fennmaradt emlékek között. Nem kis öröm ezért az ilyenek felfedezése, különösen ha íróik egyébként is ismertek a magyar szellemi életben és az irodalomban. Hét alkalmi költemény 1665-ből, 1695-ből, 1717-ből és 1721-ből, amiket az utóbbi években találtunk, a Magyar és a Német Tudományos Akadémia közös kiadásában — remélhetőleg — hamarosan megjelenendő, s a magyar—német irodalmi kapcsolatoknak szentelt tanulmánykötetben kap helyet. A berlini Deutsche Staatsbibliothek Wolfram Suchier-hagyatékából származó *Die akademischen Gratulationspoeten bes. in Deutschland* c. kézírata az említetteken kívül még 8 magyar nyelvű költeményre utal, melyek az 1607—1739 közötti évekből származnak. Hetet közülük az alábbiakban közlünk, a nyolcadikat (nyomdászattörténeti vonatkozása miatt) más helyen kívánjuk publikálni.

1. 1607-ben megjelent vers szerzője „Johannes Filitzki (Farkasfalvanus, Hungaro-Scepusius)”. Az alkalmi kiadványt, amiben napvilágot látott, VI. János Nassau-Dillenburg-i gróf (1559—1606) halála alkalmából nyomtatták ki *Luctus illustris Nassoviae scholae Sigenensis super obitu . . . Johannis, senioris Comitis Nassoviae, . . . Herbornae Nassoviorum Anno 1607.* címmel.¹ — Filiczki életpályáját utoljára a RMKT XVII. századi sorozatának I. kötete (623. l.) tekintette át. Itt az áll, hogy a költő *egyetlen* magyar nyelvű verset írt, mégpedig Szenci Molnár Albert zsoldárfordításának megjelenése alkalmából. A *Luctus* második részében azonban „Carmina quorundam studiosorum in illustri schola Nassovia” néhány latin—héber, cseh, francia—latin és dán—latin sor mellett két Filiczki-vers található magyar és latin, valamint szlovák és latin nyelven.

Azki, mikor meg-halyá,
És az testét el-hadgyá,

Az előt immár régen
Meg holt bodog ez féolden:
Az meg halván az után,
Keséon vagy igen gyorsan,
Nem fély niomoruságot,
És semm' halandoságot.

Ktori chlowiek/kiedy umiera/
A stad sie indzey precz ubiera/
Juz przedtim dawno Swiatu umral/
Łakotky/marnoszczy opuszczial:
Tencz umierajucz/nie umiera/
Alie za Smiercz swa zywoth biera.

Qui, dum moritur,
Et à corpore separatur (propriè, et corpus deserit)
Antè, jam diu,
Mortuus est beatus hac in terrà;
Ille moriens deinde,
Serò aut nimis citò,
Non timet calamitatem,
Neque ullam mortalitatem.

JOHANNES FILICZKI Farkasfalvanus
Hungaro-Scepusius.
Quisquis hominum, quando moritur,
Et hinc aliò discessum parat,
Jam antè diu Mundo mortuus est,
Cupedia, vanitates reliquit:
Ille moriens, non moritur,
Sed pro Morte suà vitam accipere solet.

I D E M.

¹ 86, 79 l. és 2. lev. Aaa—Aaa2; megtalálható; Nassauische Landesbibliothek Wiesbaden. Jelzete: 8° Gb 5620¹¹.